

Рецензия:

Предложение за промяна

За книгата: **Амелия Личева. Световен ли е „Нобел“?** Изд. Колибри, София, 2019. [Amelia Licheva. *Is the Nobel Prize an Award for World Literature?*]

Миглена Николчина / Miglena Nikolchina
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Sofia University St. Kliment Ohridski

В книгата *Световен ли е „Нобел“?* проф. д-р Амелия Личева се насочва към понятие, създало обект, който е с нас поне от Гьоте насам: понятието за световна литература. Сред аргументите на Гьоте в полза на понятието за световна литература е нарастването на бързината на комуникациите; сред опасенията му – огромността на такъв един феномен. Ако нещата са изглеждали така преди два века, какво да кажем днес? Очевидно световната литература е обект, но е от онези обекти, които – без да има нужда да привличаме тук цялостната теория на Тимъти Мортън – би трябвало да определим като хиперобект¹ – вискозна, нелокална („всяко локално явление на хиперобекта не е директно хиперобектът“), необозрима за индивида като пространство и време, изчезваща периодически от погледа на наблюдателите, световната литература дори може би с по-големи основания може да се определи като хиперобект, отколкото черните дупки, биосферата, Слънчевата система или други подобни примери. Както Богдан Богданов веднъж коментира преминаването си от история на западноевропейската (западноевропейската! не световната!) към античната литература, „нечовешко е да имаш като научна област история на западноевропейската литература“. Или както Цветан Стоянов, изпреварвайки Мортъновите хиперобекти, отбелязва, „Днес всички са убедени, че (световната литература) съществува, всички постоянно я споменават. Но никак не е леко да се определят очертанията ѝ - трябва да я има, а никой не я е видял точно и отграничено.“² В последните десетилетия проблемът с нечовешкостта на този феномен породи различни опити за

¹ Timothy Morton. *Hyperobjects: Philosophy and Ecology After the End of the World*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 2013, p. 1.

² Цветан Стоянов. „Идеалът за „Световната Литература““. В: *Културата като общение*. София, Български писател, 1988, с. 65.

решаването си: от концепцията за далечно четене на Франко Морети до все по-настъпателно навлизане на изкуствения интелект.

Амелия Личева подхожда към протеичната и аморфно-прилепчива природа на този хиперобект с помощта на – да го кажем със заглавието на една от книгите ѝ – „бинокъл и микроскоп“, т.е. с наместването на няколко рамкиращи перспективи. Бинокълът и микроскопът са уреди, наистина, но от този вид класически уреди, които не се нагърбват с работата на човешкия интелект. Това е и първата рамка на изследването на Личева: то е човешко, изключва навлизането на изкуствения интелект и на различни машинни методи в изследването на нечовешкия масив на иначе все още предимно човешката световна литература. Навярно за в бъдеще ще трябва да определяме такъв подход към свръхобекти като „топъл“ и „ръчен“; той неизбежно ще предполага неочаквани съседства и изкусност на изработката, както ще се окаже в случая.

Второто ограничение е времево: в текста си Личева го определя като „моментен срез на днешното състояние на въпроса“. Това не означава, че историческите препратки напълно липсват. Такива има немало, но те са подчинени на нуждата да се нюансират различни аспекти на съвременния дебат. Този срез отразява, като следствие, посткомунистическата амнезия. Ако комунистическите режими се отказват от идеята за световна революция, те все пак запазват една жизнеспособна част от този амбициозен проект като проект за световна литература и култура: превежда се мащабно, систематично и, както се казваше, планомерно (да си спомним многотомните български издателски поредици „Световна класика“, „Панорама“, „Световни поети“, „Поетичен глобус“ и пр., изреждам такива, в които световното е директно заявено в названието), като при това в Съветския съюз не само се превеждаха литератури, но се и създаваха такива за езиците, останали без писменост. Добре ли, зле ли е било да се прави това? Във всеки случай в руско-съветската „Библиотека на световната литература“ за десет години 1967-1977 излизат 25800 произведения от 3235 автори от над 80 страни. Амелия Личева препраща към Галин Тиханов, който се занимава с интегрирането на това забравено наследство, но не с оглед на тъкмо тези му занимания, така че споменаването му не се отразява върху собствената ѝ перспектива. Нека си го кажем: нашата утопия беше да се премахнат идеологическите филтри, но да се съхрани „световният поглед“. Получи се нещо друго и изследването на Амелия Личева отразява тази промяна чрез следващата рамка, която е заложена в него: да я наречем англофоноцентрична.

Това не значи точно англоезична, тъй като на английски, бидейки съвременната *lingua franca*, се пишат твърде много и различни неща, включително многобройните изследвания на

вече споменатия Галин Тиханов. Става дума по-скоро за едно типично за северноамериканската хуманитаристика пресичане на пост-колониалната теория и критиката на европоцентризма. Бихме могли да разгледаме избора на тъкмо такава рамка като, казано с термина на Александър Кьосев, самоколонизиране, и от тази гледна точка като продължение на възрожденската просветителска програма за догонване на едно или друго. Или бихме могли да го оценим като включване в този дебат, което в хода на изследването ще претърпи интересни преобръщания и ще защити своята целесъобразност. Дебатът е достатъчно разгърнат сам по себе си и трудът на Личева предлага живо и увлекателно написана конфронтация на различните позиции в него, като очертава собствената си гледна точка спрямо съвременни фактори като масмедияте, пазара, литературната хегемония, канона, малките литератури и езици и – със специално ударение и отново в човешки, т.е. не-машинен ракурс – ролята на превода. Така тя стига до обобщение, което има по-скоро нормативен, отколкото дескриптивен или аналитичен характер:

В понятието, което ние приемаме за световна литература, езикът се мисли не по линия на това дали е оригинал или в превод, а по линия на това какъв свят моделира. Смятаме, че съвременната световна литература трябва да умеє да изговаря дилемите, страховете и надеждите на днешния човек, тоест, да бъде актуален, надежден, разбираем, бягащ от предразсъдъците и отворен към разговор дискурс.

Това виждане по-нататък е вписано в две нови рамки – и съответно два допълнителни ограничителни механизма за улавяне на хипербекта световна литература. Едната – оформяща сърцевината на труда – е анализ на Нобеловата награда за литература. Този анализ дава възможност световната литература да бъде мислена както през променящите се политики на Нобеловия комитет, така и през нобеловите речи, т.е. през уникалния поглед на награждаваните писатели. Другата рамка е жанрова – на фокус в изследването е романът, при това реалистичният роман. В крайна сметка този подход е движен от нещо, което Амелия Личева определя като „циркуляция на травмата“ – глобалните проблеми, големите кризи, потоците изместени хора, тероризма, бежанските вълни – тъкмо този ѝ интерес диктува избора ѝ на авторите, които тя разглежда отблизо, сменяйки „бинокъла“ на дебата около световната литература с „микроскопа“ на конкретния прочит. Най-сетне в приложението в края на книгата си Амелия Личева предлага обзор на съвременната българска литература, както и доколкото тя би могла да бъде световна. Подборът и акцентите в този подбор със сигурност ще породят спорове, но в тази рецензия ще оставя въпроса отворен.

Като цяло може да се каже, че книгата ѝ е призив към мислене на литературата не през езиците и нациите, които, така да се каже, стоят зад нея, а през световите, които тя строи и които

осъществяват – казано пак с думите на Цветан Стоянов – „големия човешки диалог“. Това предизвикателство – научно, педагогическо, но и с оглед практиките на книгоиздаването – е особено важно именно днес; това е нещо повече от изследване на един проблем, това е предложение за промяна.